

Biblijski obzori komunikacije

SILVANA FUŽINATO*

• <https://doi.org/10.31823/d.32.2.1> •

UDK: 27-242./247:316.77 • Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 19. listopada 2022. • Prihvaćeno: 19. srpnja 2024.

Sažetak: *Iako je binom »Biblija i komunikacija« vrlo složen, u ovom ćemo radu prikazati neke od, prema našem mišljenju, najznačajnijih biblijskih obzora komunikacije. Prvi obzor tvori riječ. Poput ljudske, i Božja je riječ informacija, poziv, objava i zajedništvo. Bog komunicira i znakovima. Svijet stvoren snagom Božje stvarateljske riječi jedno je od povlaštenih mjesta dijaloga čovjeka i Boga. Posebni komunikacijski posrednik jest i prorok – čovjek riječi. I u tom komunikacijskom obzoru vodeću ulogu imala je riječ, ali i različiti proročki znakovi, među kojima posebno mjesto pripada prorokovu životu. U Svetome pismu Bog, paradoksalno, govori i šutnjom. Ponekad je ona posljedica čovjekovih grijeha, ponekad je Božje snažno pedagoško sredstvo, a u Isusovoj smrti na križu, prema Mk 15, 33–39, objava je ljubavi koja preobražava vapaj boli, ne u mučan izdisaj umirućega, nego u životni uzdah porodilje.*

Ključne riječi: Sveto pismo; komunikacija; riječ; znak; prorok; šutnja.

Uvod

Komunikacija je temelj biblijske riječi kao što nedvojbeno proizlazi iz *Poslanice Hebrejima* 1, 1–2a: »Više puta i na više načina Bog nekoć govoraše ocima po prorocima; konačno, u ove dane, progovori nama u Sinu.« Naime cjelokupno *Sveto pismo* možemo definirati dijalogom Boga i čovjeka, jer je Biblija po svojoj naravi riječ koja djeluje poput vatre, slična malju što razbija pećinu (usp. Jr 23, 29), ne vraća se Bogu bez ploda (usp. Iz 55, 10–11), snažna je poput obećanja (usp. Post 12, 2–3), strjelovita poput munje (usp. Izl 19, 19), oštra kao mač (usp. Heb 4, 12), nezaustavljiva kao uragan (usp. Ps 29), čvrsta poput kamena (usp. Iz 9, 7),

* Izv. prof. dr. sc.
Silvana Fužinato,
Katolički bogoslovni
fakultet u Đakovu,
Sveučilište Josipa Jurja
Strossmayera
u Osijeku,
Petra Preradovića 17,
p. p. 54, 31 400
Đakovo, Hrvatska,
fuzinatosilvana
@gmail.com

sposobna je dati novi početak i preobraziti svjetsku i čovjekovu stvarnost (usp. Ps 147, 18).¹

Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi *Dei Verbum* donosi jednu od temeljnih vjerskih istina: »Bog je u Svetom pismu govorio po ljudima na ljudski način, jer riječi Božje, izrečene ljudskim jezicima, postadoše slične ljudskom govoru, kao što jednoč Riječ Vječnog Oca, uzevši slabo ljudsko tijelo, postade slična ljudima.«² Govoreći o *Svetom pismu* kao Božjem komuniciranju s čovjekom, posredovanjem ljudi i na ljudski način, sv. Augustin prelijepo će reći da je takva komunikacija Božje traženje čovjeka.³

Može nam se činiti neobičnim da je Bog u traženju čovjeka i u objavi svojega lica izabrao tako krhko sredstvo kao što je riječ. Iako čovjek više voli sliku od riječi, jer je više u skladu s njegovom željom za posjedovanjem, Bog mu se objavljuje riječju koja iziskuje pozornost i poslušnost, izlazak iz samoga sebe i ulazak u misterij drugoga i drukčijega, povjerenje i vjeru. U tom susretu »riječi« daleko je važnije »čuti« nego »vidjeti«. Govoreći o sebi i o svojem misteriju, Bog čovjeka poziva na slušanje. Ispovijest vjere *Šema' Jisrā'el* (Pnz 6, 4–9) definira Izrael kao narod Božji i narod saveza poslušna Glasu koji naviješta zahtjevnu volju ljubavi. Hebrejski korijen glagola *šama'* znači 'poslušati', jer istinsko je slušanje prihvaćanje, a slušanje je primjeren odgovor Bogu koji u svojoj riječi ulazi u dijalog s čovjekom. Ljudski odgovor Božjoj riječi uključuje cjelokupnu osobu i sve vidove teologalnoga života: »(...) vjeru, jer je Riječ objava Boga živoga i njegovih nauma; nadu, jer je Riječ obećanje nekog početka; ljubav, jer je Riječ pravilo života.«⁴

Svjesni da je »*Sveto pismo* i komunikacija« težak i izazovan binom, u ovom ćemo se radu uputiti u avanturu otkrivanja posebnosti biblijskih obzora komunikacije. U prvom dijelu osvrnut ćemo se na Božji govor *riječju* analizirajući specifičnost biblijskoga poimanja riječi i neke od temeljnih funkcija ljudske i Božje riječi. Božji govor u *znakovima* sadržaj je drugoga dijela u kojem ćemo posebnu pozornost posvetiti Božjoj objavi u stvorenjima i njegovu govoru u proročkim *znakovima*. U trećem dijelu analizirat ćemo Božji paradoksalan, ali vrlo učinkovit govor *šutnje* kao posljedicu čovjekovih grijeha, kao Božje snažno odgojno sredstvo i kao objavu njegove ljubavi.

¹ R. VIRGILI, Parola, u: R. PENNA, G. PEREGO, G. RAVASI (ur.), *Temi teologici della Bibbia*, Cini-sello Balsamo, 2010., 955–962., ovdje 955.

² DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi* (18. XI. 1965.), u: *Dokumenti*, Zagreb, ⁵1998., br. 12.

³ G. F. POLI, M. CARDINALI, *Komunikacija u teološkoj perspektivi. Promišljanja o komunikativnim aspektima vjere*, Zagreb, 2008., 9.

⁴ A. FEUILLET, P. GRELOT, Riječ Božja, u: X. LÉON-DUFOUR, *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb, 1993., 1098–1109., ovdje 1103.

1. Bog govori riječju

U *Proslovu* Ivanova evanđelja koji započinje riječima: »U početku bijaše Riječ i Riječ bijaše u Boga i Riječ bijaše Bog« (Iv 1, 1), otkrivamo relacijski identitet Riječi. Grčki prijedlog *pros* koji redovito prevodimo ‘u’ upućuje na usmjerenje prema nekome. Stoga bismo izraz *ho logos ên pros ton theon* mogli prevesti i na sljedeći način: »Riječ bijaše prema Bogu«. To znači da je Riječ usmjerena prema Bogu i da postoji samo »u-odnosu-s njim«. Stoga zajedno s Martinom Buberom možemo reći: »U početku bijaše Odnos.«⁵ Riječ koja u početku bijaše u Boga i koja postoji samo u potpunom zajedništvu s njim jest Riječ koja ne promatra samu sebe, nego Riječ koja ulazi u odnos s drugim, »licem u lice« i to od početka. Taj početak (grčki *arhê* i hebrejski *rêšît*) nije početak stvaranja (usp. Post 1, 1), nego apsolutni, bezvremenski početak.⁶ To nam govori da je Bog od početka želio ući u odnos s čovjekom, objavljujući mu se u potpunosti u utjelovljenoj riječi, Isusu Kristu, kojega će Gianfranco Ravasi definirati: »Riječ u riječima.«⁷ Stvarateljska i otkupiteljska snaga Riječi proizlazi iz njezina odnosa s Bogom, a primarno joj je poslanje objava Božjega lica.⁸ U tom dinamičnom i prisnom odnosu Bog se dakle objavljuje čovjeku posredstvom svoje riječi.

1.1. BIBLIJSKO POIMANJE RIJEČI

Za razliku od drugih misaonih strujanja Božja riječ u *Svetome pismu* nije predmet apstraktne spekulacije i nije dana povlaštenim osobama kao neka ezoterična nauka.⁹ Ona je, prije svega, iskustvena činjenica pred kojom čovjek ne može i ne smije ostati ravnodušan. Naprotiv, u dijalogu s Riječju čovjek je pozvan ući u dubok i intiman odnos slušajući, prihvaćajući i utjelovljujući riječ u konkretnim situacijama vlastitoga života. »Božanska komunikacija nije jednostavno prenošenje informacija: osim što je stvarateljica također je i interpelant, to jest poziva čovjeka na potpu-

---

⁵ M. BUBER, *Ti i ja*, Beograd, 1990., 11.

⁶ M. GRILLI, *Il Vangelo secondo Giovanni. Elementi di introduzione e teologia*, Bologna, 2016., 51–52.

⁷ G. RAVASI, *Dabar: parola, atto, evento*. Dostupno na: <https://www.famigliacristiana.it/blogpost/dabar-parola-atto-evento.aspx> (4. 6. 2022.).

⁸ Zanimljivo je uočiti da hebrejski jezik ne poznaje imenicu »lice« u jednini, nego samo u množini *panim*. Riječ je dakle o relacijskom pojmu koji opisuje odnose. Usp. H. SIMIAN-YOFRE, *pānim*, u: H.-J. FABRY, H. RINGGREN (ur.), *Grande lessico dell'Antico Testamento*, VII, Brescia, 2007., 193–227. Slično možemo reći i za grčki pojam *prosopon* koji, iako je u jednini, također upućuje na dinamično i relacijsko shvaćanje lica. Budući da je sastavljen od prijedloga *pros* – ‘prema’ i korijena glagola *vidjeti* (*opsomai* je futur glagola *horao* – ‘vidjeti’) *prosopon* upućuje na ‘pogled usmjeren prema’ nekome ili nečemu. Usp. M. GRILLI, *Il volto: epifania e mistero. Un itinerario storico-salvifico alla luce del volto*, Magnano, 2019.

⁹ Usp. A. FEUILLET, P. GRELOT, *Riječ Božja*, 1098–1099.

no prijanjanje uz božansku volju. Upravo u tom trenutku komunikativnog procesa čovjek uspijeva razumjeti i preokrenuti smjer kretanja procesa i u dijalogu s Bogom postati ne samo primatelj nego i pošiljatelj poruke.«¹⁰

Svojom riječju Bog se objavljuje i djeluje. Njegova je riječ »zakon i pravilo života, objava smisla stvari i događaja, obećanje i najava budućnosti.«¹¹ U hebrejskom jeziku *dābār* znači i 'riječ' i 'djelo'¹² označavajući bilo poruku izraženu riječima i djelima bilo neraskidivu vezu koja se među njima uspostavlja. Uporaba navedenoga pojma u Starome zavjetu doista je impresivna. Imenica *dābār* pojavljuje se 1440 puta, a glagol 1125.¹³ No to nas ne bi trebalo dovesti do zaključka da se drevna židovska civilizacija očituje samo kao kultura glasa. Prema semitskom mentalitetu, znatno drukčijem od našega, riječ nije samo skup fonema kojima izražavamo svoje misli ni racionalni ili verbalni izraz stvarnosti, nego je stvarnost sama, dinamički entitet prožet izvanrednom snagom. Stoga možemo reći da je riječ »pozadina u kojoj se nalazi najdublji smisao neke stvari«¹⁴. Izgovorena riječ djelotvorna je i ne može se povući ili poništiti jer je učinkovita. U tom smislu značenje hebrejskoga *dābār* nadilazi grčki *logos* koji također ima višestruko značenje: 'riječ', 'govor', 'knjiga', 'glas'¹⁵ i koji samo djelomično odgovara hebrejskomu *dābār*. Budući da je komunikacija temelj *Svetoga pisma* i da je riječ primarno sredstvo Božje objave, ukratko ćemo se osvrnuti na osnovne funkcije riječi.

1.2. OSNOVNE FUNKCIJE RIJEČI

U otkrivanju biblijskih obzora komunikacije i u razumijevanju *Svetoga pisma* kao dijaloga Boga i čovjeka, osim specifičnoga biblijskoga poimanja riječi, nužno je obratiti pozornost i na tri primarne funkcije ljudske i Božje riječi s obzirom na to da je Bog govorio ljudima njihovim jezikom.¹⁶

¹⁰ G. F. POLI, M. CARDINALI, *Komunikacija u teološkoj perspektivi*, 26.

¹¹ A. FEUILLET, P. GRELOT, *Riječ Božja*, 1100.

¹² Može značiti i 'govor', 'vijest', 'kazivanje', 'zapovijed', 'stvar', 'događaj', 'misao' itd. Za detaljniji prikaz višestrukoga značenja hebrejske riječi *dābār* vidi: J. BERGAM, H. LUTZMANN, W. H. SCHMIDT, *Dābar*, u: G. J. BOTTERWECK, H. RINGGREN, *Grande lessico dell'Antico Testamento*, II, Brescia, 2002., 96–144.

¹³ Usp. G. RAVASI, *Dabar: parola, atto, evento*.

¹⁴ W. HARRINGTON, *Uvod u Bibliju*, Zagreb, 1995., 51.

¹⁵ O značenju i uporabi pojma *logos* vidi: H. RITT, *logos*, u: H. BALZ, G. SCHNEIDER, *Dizionario esegetico del Nuovo Testamento*, Brescia, 2004., 202–210.

¹⁶ Donosimo tekst objavljen u S. FUŽINATO, *Dijaloško čitanje Svetoga pisma*, u: *Biblija danas* XIX(2022.)1, 18–23 s manjim dopunama.

1.2.1. Riječ je informacija

Prema Heideggeru, govor nije samo jedna od čovjekovih sposobnosti, nego je sposobnost koja ga definira: »(...) čovjek ne bi bio čovjek kada mu ne bi bilo moguće govoriti – reći: ‘jest’.«¹⁷ Prva i temeljna funkcija riječi jest *informacija*, jer riječju čovjek objektivizira svoje bivstvovanje, pripovijeda o činjenicama i događajima, stječe istine i znanja, uspostavlja odnose i dijeli iskustva.¹⁸ Informacijska uloga ljudske riječi jedna je od temeljnih značajki i Božje riječi. Iako objava u *Svetome pismu* donosi povijesne sadržaje, činjenice i poglede na svijet i čovjeka, ne možemo ju i ne smijemo svesti samo na informativni sadržaj, jer Božja je riječ daleko više od gole informacije. Riječ Božja nije samo informacija, nego je prije svega formacija.

U komunikaciji s čovjekom Bog objavljuje svoju spasenjsku istinu, ulazeći u autentičan odnos utemeljen na ljubavi i zajedništvu, povjerenju i pripadnosti u kojem je čovjek pozvan na spoznaju istine o samome sebi, jer bez prihvaćanja istine o samome sebi nije u mogućnosti prihvatiti istinu o Bogu. Preljep primjer nalazimo na prvim stranicama *Svetoga pisma* u pitanju koje Bog postavlja Adamu nakon prekršaja zapovijedi: »Gdje si?« (Post 3, 9) Tim pitanjem Bog poziva Adama na susret sa samim sobom kako bi se u spoznaji vlastite istine mogao susresti s drugim/Drugim.

1.2.2. Riječ je poziv

Da bi postao »ja«, čovjeku je potreban »ti«. I ljudska i božanska riječ u svojoj je biti potraga za drugim. Stoga je *poziv* druga temeljna značajka riječi koja proizlazi iz drugoga izvješća o stvaranju čovjeka (Post 2, 4b–25). Adam se ostvaruje u susretu s onim koji se nalazi ispred njega *licem u lice* (usp. Post 2, 18). Imenica *k^cnegdô* koju prevodimo ‘kao što je on’, u hebrejskom jeziku ne podrazumijeva punu jednakost, za što se upotrebljava pojam *k^cmôhô*, nego komplementarnost, uzajamnost i različitost, s obzirom na to da je u njezinu korijenu imenica *neged* koja označava nešto ili nekoga što je nasuprot čemu ili komu, a onda i nešto ili nekoga što odgovara čemu ili komu te bismo ju mogli prevesti kao ‘naspram’, ‘odgovarajuće’.¹⁹ U *Knjizi Postanka* *k^cnegdô* definira odnos muškarca i žene, ali istodobno i odnos Boga i čovjeka. Bog je stvorio čovjeka svojom riječju te ga je izabrao za svoga sugovornika. Stoga *biti stvoreni* znači *odgovoriti na poziv*. Iz toga nedvojbeno proizlazi da se čovjek,

---

¹⁷ M. HEIDEGGER, *In cammino verso il linguaggio*, Milano, 1973., 189.

¹⁸ Usp. M. GRILLI, Čitati znači voditi dijalog. Znanstvena egzegeza i pastoral čitanja Svetog pisma, u: *Biblija danas* 6(2008.)1–2, 3–7., ovdje 5.

¹⁹ D. TEPERT, Muškarac i žena u poeziji u Post 1, 27; 2, 23; 3, 16; 4, 23–24, u: *Bogoslovska smotra* 85(2015.)3, 665–677., ovdje 671.

stvoren kao biće odnosa, može u potpunosti ostvariti samo u relaciji i komunikaciji s drugim/Drugim.²⁰

Možemo reći da čovjek u srcu nosi trajnu čežnju za licem koje ne prestaje tražiti cijeloga svoga života. Riječ dakle nije zatvorena u samu sebe niti je tjeskobno zabrinuta za samu sebe, nego je u neprestanom traženju drugoga. Autentična riječ potiče, pokreće, otvara, mijenja ... Autentična je riječ, prije svega, ona koja oslobađa od okova površnosti i prolaznosti, koja ulijeva povjerenje u sadašnjost i nadu u budućnost. U svakom slučaju, riječ je usmjerena prema nekome i očekuje od njega odgovor.²¹

1.2.3. Riječ je objava

Jedna od osnovnih funkcija riječi jest i *objava*. U riječi se čovjek prepoznaje, izriče se, postaje svjestan samoga sebe, otvara se drugomu i samomu sebi. Pripovijedanje nije samo hladno izlaganje činjenica, nego približavanje samomu sebi, otkrivanje vlastitih korijena i granica i ponovno ulaženje u čudesno otajstvo koje okružuje svaki ljudski život. U tom svjetlu možemo reći da u riječi čovjek objavljuje samoga sebe i da se objavljuje samomu sebi.²²

I tu značajku ljudske riječi otkrivamo i u *Svetome pismu*, u kojem Božja objava čovjeku ima povijesni karakter. Objavljujući se, Bog djeluje. Ali, objavljujući se, Bog s čovjekom uspostavlja i odnos. Cilj Božje objave čovjeku nije samo prenošenje formalne spoznaje o događajima, nego i živi misterij kojega čini međusoban i intiman odnos, sličan božanskom misteriju koji se očituje u zajedništvu Oca sa Sinom i s Duhom.

Na početku odnosa čovjeka i Boga nije ljudski napor, nego božanska milost. *Sveto pismo* svjedoči o neizrecivom Bogu koji je u svojoj dobroti i mudrosti odlučio objaviti sebe i objelodaniti otajstvo svoje volje kojim ljudi po Kristu, Riječi koja tijelom postade, u Duhu Svetom imaju pristup Ocu. Božja riječ prožima ljudsku povijest otkrivajući joj skriveni smisao, misterij ljubavi. Riječ o je povijesnoj, a ne potpuno doktrinarnoj objavi, u kojoj uz riječ i misao značajnu ulogu ima i gesta, događaj. Ući u odnos s Bogom i dijalogizirati s njim znači uvijek iznova otkrivati dubinu i ljepotu njegove objave u Riječi ostvarujući još jednu njezinu temeljnu značajku: *zajedništvo*.

1.2.4. Riječ je zajedništvo

U uzajamnosti »ja« i »ti« riječ teži stvaranju jednoga »mi« u kojem se »ja« i »ti« ne isključuju, nego prihvaćaju. U »mi« riječ više ne slijedi mučan put uvjeravanja i opravdavanja sebe i drugoga. U monologu drugi postaju značajni samo

²⁰ Opširnije u: S. FUŽINATO, Čovjek – biće odnosa (Post 2, 4b–25), u: *Bogoslovska smotra* 90(2020.)2, 315–338.

²¹ M. GRILLI, *Il Pathos della Parola. I profeti di Israele*, Milano, 2000., 21–22.

²² Usp. M. GRILLI, Čitati znači voditi dijalog, 5.

u onom trenutku u kojem su korisni, a u dijalogu svatko stoji pred drugim, ne u stavu nadmetanja ili straha, nego u autentičnom odnosu uzajamnoga prihvaćanja. U »mi« riječ nije nasilna, ne želi osvojiti drugoga i bezuvjetno pobijediti. U »mi« je pobijeđen i strah koji potiče čovjeka na skrivanje: »Pobojah se jer sam gol, pa se sakrih.« (Post 3, 9) U »mi«, »ja« i »ti« postaju odgovorni jer *agape* nije potaknu-to željom za posjedovanjem, nego željom za pripadnošću i prihvaćanjem drugoga u njegovoj različitosti i slobodi.²³

Temelj Božjega dijaloga s čovjekom jest ljubav. Naime u Hoš 2 prvi put u *Svetome pismu* Božji savez sa svojim izabranim narodom postaje ženidbeni savez. Odnos međusobnoga poštovanja zamijenjen je bračnim odnosom uzajamne ljubavi. Objava i ljubav, od samoga početka, neraskidivo su povezane u sveti savez. Taj je savez iznova objavljen i u punini ispunjen u Isusu Kristu, kada je Bog – koji je nekoć više puta i na više načina govorio ocima po prorocima – konačno, u ove dane, progovorio u svome Sinu (Heb 1, 1–2).

Evangelist Ivan, u trenutku prikazivanja najvišega časa Božje objave u Isusovim riječima i djelima, piše: »(...) ljubeći svoje one u svijetu, do kraja ih je ljubio.« (Iv 13, 1) U tom izrazu dvaput susrećemo glagol *agapaō*, koji dopušta čitanje Isusova života i djelovanja, kao i cjelokupne povijesti spasenja u perspektivi ljubavi. Izraz *eis telos* označava i »kraj« i »ispunjenje«. Posljednja Isusova riječ na križu u Ivanovu evanđelju (19, 30) bit će upravo *tetelesthai* – »Ispunjeno je!« koja ima isti korijen kao i *telos*. Objava Božjega misterija i njegova zajedništva s čovjekom u Isusovoj smrti na križu doseže svoj vrhunac.

2. Bog govori u znakovima

2.1. STVORENI SVIJET

Osim riječju Bog u *Svetome pismu* komunicira s čovjekom i znakovima. Jedan od nedvojbenih znakova jest i stvoreni svijet u kojem je Riječ Božja tvorac, sredstvo i objava. Prvo Božje djelovanje u *Svetome pismu* jest komuniciranje, jer prema Post 1 – 2 Bog stvara svijet i čovjeka svojom riječju. »Bog stvoritelj je Bog koji izlazi iz samoga sebe, stvarajući nešto što je od Njega različito. Bog sa svojim stvorenjima održava stalan *odnos-komunikaciju*. U biblijskom izvješću o stvaranju vrlo je dobro izražen komunikativni karakter stvarateljskog čina povezanog s riječju.«²⁴

Stvoren na sliku Božju (usp. Post 1, 15), čovjek može ući u dijalog sa svojim Stvoriteljem, a mjesto njihova dijaloga jest upravo stvoreni svijet. Naime u drugom

---

²³ M. GRILLI, *Il Pathos della Parola*, 22–23.

²⁴ G. F. POLI, M. CARDINALI, *Komunikacija u teološkoj perspektivi*, 29.

izvješću o stvaranju komunikacija između Boga i čovjeka započinje na inicijativu Stvoritelja koji čovjeku daruje i povjerava vrt da ga obrađuje i čuva (usp. Post 2, 27) i u kojem ga poziva da životinjama nadjene imena (usp. Post 2, 19). Ono što je u čovjeku božanske prirode jest upravo riječ. Ona koja pripada Bogu darovana je čovjeku. Nadijevajući imena životinjama čovjek dopušta riječima da ispune svoju stvarateljsku ulogu.²⁵

Nakon stvaranja svijeta i čovjeka Bog se povlači u smislu da je Božja riječ prepustila svijet čovjekovoj riječi: »Tada Jahve, Bog, načini od zemlje sve životinje u polju i sve ptice u zraku i predvede ih čovjeku da vidi kako će koju nazvati, pa kako koje stvorenje čovjek prozove, da mu tako bude ime.« (Post 2, 19) Post 2 paradoksalno govori da Bog, kako bi dovršio stvaranje, ostavlja svijet nedovršen, pozivajući čovjeka da ga dovrši svojom riječju. Bog je, povlačeći se od svijeta, zaogrnuo svoju riječ nedovršenošću te je pozvao čovjeka na suradnju u stvaranju i razumijevanju svijeta. Slikovito govoreći, riječ svemogućega Boga odlazi u izgnanstvo kako bi ostavila prostor čovjekovoj riječi.

No potrebno je uočiti da se ta komunikacija temelji na jednom uvjetu: »Sa svakoga stabla u vrtu slobodno jedi, ali sa stabla spoznaje dobra i zla da nisi jeo! U onaj dan u koji s njega okusiš, zacijelo ćeš umrijeti!« (Post 2, 16) Nije riječ o čuvanju vlastitoga privilegija kako nam se na prvi pogled čini, nego o dobronamjernom upozorenju na smrtonosnu opasnost. Naime, braneći čovjeku jesti sa stabla spoznaje dobra i zla, Bog ga poziva na prihvaćanje vlastitih granica. Iako mu je sve darovano, čovjek ne može sve jesti, ne može sve podrediti sebi, ne može sve posjedovati, jer žudnja koja od drugoga čini objekt koji pripada samo njemu i u kojem želi potpuno uživati, ili suparnika od kojega se treba zaštititi i obraniti, ili sredstvo za postizanje vlastitih ciljeva, onemogućuje autentične odnose bez kojih ljudski život na neki način umire. Božja zabrana pedagoške je naravi, jer želi poučiti čovjeka da samo prihvaćajući svoju strukturnu granicu može živjeti u mirnom i skladnom odnosu s Bogom i sa stvorenim svijetom.²⁶

Čovjekova komunikacija s Bogom i sa stvorenim svijetom odvija se dakle u slobodi koja si nužno mora postaviti granice kako bi se život mogao realizirati. Bog, ušavši u komunikacijski odnos s čovjekom, darujući mu dah svoga života i slobodu, nije ga podredio samomu sebi, nego je stvorio prostor u kojem će rasti i razvijati se kao njegov legitiman sugovornik. Da bi to učinio, Bog, koji je sve, ograničava samoga

²⁵ Usp. R. VIRGILI, *Parola*, 957.

²⁶ A. WÉNIN, *Da Adamo ad Abramo o l'errare dell'uomo. Lettura narrativa e antropologica della Genesi I. Gen 1, 1 – 12, 4*, Bologna, 2008., 44–49. Za detaljniju analizu značenja stabla spoznaje dobra i zla vidi: S. FUŽINATO, *Stablo spoznaje dobra i zla (Post 2,4b – 3,24)*, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije* 150(2022.)5, 2–6.

sebe do te mjere da ono što postoji ne postoji za njega samoga, nego za drugoga. U stvorenom svijetu čovjek spoznaje da čuvati i promovirati darovan mu život znači prepoznati svoje granice omogućujući drugomu život i komunikaciju. U trenutku u kojem Bog ograničava vlastitu slobodu dopušta čovjeku da ga spozna, jer mu komunicira svoje »biti za« njega.²⁷

To načelo postaje normativno i za čovjeka. No u Post 3, 1–6 Adam ne će više shvaćati život kao Božji dar i kao Božje »biti za drugoga«. Gledajući Boga kao ljubomornoga suparnika, zatvorit će vrata komunikacije, a vrt u kojem ga je postavio da živi u odnosu s Drugim i s drugima u darivanju samoga sebe postat će mjesto trpljenja i nasilja. Živjeti samo za sebe, ne prihvaćajući svoje granice i drugoga kao dar, dovest će do prekida odnosa i do ubojstva drugoga i drukčijega (usp. Post 4, 1–16), a totalitarne zablude vodit će ga do želje za dominiranjem nad sve većim prostorom, želeći dokučiti čak i samo nebo (usp. Post 11, 1–9).²⁸

2.2. PROROCI

Posebni posrednik komunikacije između Boga i čovjeka jest prorok kojega možemo nazvati čovjekom riječi. Tijekom cijele povijesti Izraela Bog je komunicirao sa svojim narodom preko proroka koje je slao u trenutcima izdaje podsjećajući ga i pozivajući na vjernost savezu, u kritičnim trenucima progonstva tješeci ga i budeći u njemu nadu u povratak, pri povratku u domovinu pozivajući ga na obraćenje srca i upozoravajući ga na opasnost formalnoga ispunjavanja zakona.²⁹ »Uloga proroka u povijesti objave bitna je jer ističe privilegirano posredovanje koje Bog preuzima u komunikaciji sa svojim narodom; on govori preko svojih proroka (Jr 1, 9; Ez 3, 1–3), njegov glas odzvanja u znakovima koje prorok čini, poslušnost koja se od proroka zahtijeva potpuna je, a njegova smrt pokazuje ekstremno i bezuvjetno posvećenje riječi koja mu je upućena.«³⁰

2.2.1. Riječ

Tipično proročko sredstvo kojim Bog objavljuje čovjeku svoju volju dakako je riječ: »svećeniku ne može nestati Zakona, ni mudrome savjeta, ni proroku besjede« (Jr 18, 18). Prema utvrđenim kriterijima, ona treba biti autentična, autoritativna i legitimna: »A prorok koji bi se usuđivao govoriti što u moje ime što ja ne budem

²⁷ Usp. G. MAZZA, G. PEREGO (ur.), *Bibbia e Comunicazione. Approfondire la Parola in ascolto dell'uomo contemporaneo*, Cinisello Balsamo, 2008., 21.

²⁸ *Isto*.

²⁹ *Isto*, 66.

³⁰ R. FISICHELLA, La rivelazione di Dio, u: R. FISICHELLA (ur.), *Catechismo della Chiesa Cattolica. Testo integrale e commento teologico*, Casale Monferrato, 1993., 608.

zapovjedio da govori i koji bi govorio u ime drugih bogova, takav prorok neka se pogubi. Možda ćeš reći u svome srcu: 'Kako ćemo raspoznati riječ koju Jahve nije izrekao?' Kad prorok govori u ime Jahve pa to ne bude i riječ se ne ispuni, onda je to riječ koje Jahve nije kazao. U drskosti je taj prorok govorio. Nemoj od njega strahovati.« (Pnz 18, 20–22)³¹

Proročka riječ često je formulirana kao navještaj kazne, suda ili spasenja koji redovito započinje takozvanom formulom glasnika: »Ovako govori Gospodin«, »Riječ je Gospodnja« ili »Dođe mi riječ Gospodnja«.³² Proročki navještaji izrazito su kritičkoga karaktera te pozivaju bilo kralja bilo narod na pravo, pravednost i vjernost Gospodinu, podižući tužbe protiv korupcije i samovolje. Kada Bog želi kazniti svoj narod ili ga ispraviti, njegova je riječ snažnija i učinkovitija od mača: »Zato sam ih preko prorokâ sjekao i ubijao riječima usta svojih« (Hoš 6, 5); »Ši-bom riječi svoje ošinut će silnika, a dahom iz usta ubit' bezbožnika.« (Iz 11, 4b) S druge strane ona je i riječ utjehe i spasenja. Njezin je konačni cilj obraćenje, kajanje, oprostjenje i pomirenje, pa i onda kada će prorok poput stražara upozoravati narod na njegove grijehе.³³

2.2.2. Geste

Osim riječju Bog preko proroka komunicira i znakovima. Tako je primjerice prorok Izaija tri godine išao gol i bos (usp. Iz 20, 1–6) prorokujući ono što će se dogoditi s Egiptom, u čiju je pomoć i zaštitu Izrael jako vjerovao.³⁴ Proroku Jeremiji Bog zapovijeda da kupi glineni vrč i da ga razbije pred očima starješina, narodnih i svećeničkih, prorokujući uništenje Judina kraljevstva (usp. Jr 19, 1–13). Malo kasnije, za vrijeme potpune opsade Jeruzalema (588. – 587. god. pr. Kr.), kada će se uskoro sve srušiti i kada riječi i djela ne će više imati nikakvoga smisla, Jeremija kupuje njivu od stričevića Hanamela iz Anatota (usp. Jr 32, 2.6–15). Kupovni ugovor riječ je nade, jer unatoč uništenju koje se već nalazilo pred vratima Jeruzalema, pred Judinim kraljevstvom još je uvijek budućnost: »Jer ovako govori Jahve nad vojskama, Bog Izraelov: Još će se u ovoj zemlji kupovati i kuće, i njive, i vinogradi!« (Jr 32, 15) Zahvaljujući Božjoj ljubavi i vjernosti svojim obećanjima, život će se nastaviti. I prorok Ezekiel seli se iz jednoga mjesta u drugo noseći na svojim ramenima zavežljaj izgnanički i prorokujući tako progonstvo naroda u Babilon (usp. Ez 12, 3–7). Značenje i smisao navedenih simboličkih radnji ne sastoji se u ilustraciji sadržajna niti su retorička pantomima u službi poruke, nego u sebi sadrže komunikacijsku

³¹ Vidi i Ez 12, 25.28.

³² Vrlo je česta u proročkim spisima. Samo u knjizi proroka Jeremije susrećemo ju 167 puta.

³³ Usp. R. VIRGILI, Parola, 959–960.

³⁴ Ovo je jedino akcijsko proroštvo pripisano Izaiji.

vrijednost i učinkovitost. One su proročanstva na djelu u kojima se počinje aktualizirati naviještena riječ.³⁵

2.2.3. Život

Osim znakova koji su vrlo učinkovito komunikacijsko sredstvo najautentičnijih i najdjelotvornijih, znak je sam prorokov život koji postaje živa i autentična riječ, znak onoga što je Bog učinio i što će učiniti. Jedan je od najljepših primjera života proroka Hošee. Poslušao Božjoj zapovijedi, Hošea se ženi bludnicom imenom Gomer: »Jahve reče Hošei: 'Idi, oženi se bludnicom i izrodi djecu bludničku, jer se zemlja bludu odala, odmetnuvši se od Jahve!'« (Hoš 1, 2) Kako razumjeti tu jedinstvenu i nečuvenu Božju zapovijed koja izravno i duboko zahvaća u prorokov osobni i intimni život? Tko je bila Gomer? Je li Hošein brak s bludnicom bio stvaran ili je riječ o metaforičkom govoru?

Prema vrlo raširenoj interpretaciji Hošea je dobio nalog da se oženi ženom bludnicom. Drugi smatraju da Gomer u početku nije bila bludnica, nego da je to postala kasnije napustivši Hošeu i otišavši s drugim čovjekom. Treća skupina autora drži da nije riječ ni o prostitutki ni o nevjernoj ženi, nego o pogrešnoj interpretaciji Hošeinih učenika.³⁶ Hebrejski pojam *zônāh* – 'prostitutka' u *Svetome pismu* upotrebljuje se u stvarnom (usp. Jon 38, 24) i simboličkom značenju (usp. Nah 3, 4; Ez 23, 11.29). U knjizi proroka Hošee korijen *zānāh* – 'bludničiti' pojavljuje se devet puta u uskom odnosu s kanaanskim religioznim kultom koji je uz žrtvene obrede prakticirao i kultnu prostituciju Baala, boga plodnosti, vjerujući da se na taj način može utjecati na plodnost zemlje. Prema vrlo raširenoj interpretaciji Hošaina žena bila bi »sakralna prostitutka«, tj. žena posvećena poganskom hramskom kultu u čast bogu Baalu.³⁷

S obzirom na prorokov brak dugo se držalo da je Hošea primio zapovijed ženidbe u viziji te da je potom slušateljima prenio sadržaj vizije u obliku usporedbe. Prema toj interpretaciji prorokov brak bio bi nestvaran, tj. bio bi neka vrsta alegorije, koja bi imala samo simbolično značenje. Antički pisci i crkveni oci smatrali su Hoš 1 – 3 književnom fikcijom, metaforom odnosa između Boga i njegova naroda. Međutim danas prevladava mišljenje da je riječ o istinskom braku, osobnom Hošeinu iskustvu koje je, u proročkoj refleksiji, postalo metafora Božjega odnosa s njegovim izabranim narodom. Drugim riječima, u bolnom i tragičnom iskustvu osobnoga

³⁵ M. GRILLI, *Il Pathos della Parola*, 37.

³⁶ Usp. B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, Zagreb, 2004., 94, bilješka 72.

³⁷ *Isto*, 66. Opširnije o različitim interpretacijama vidi: E. BONS, *Knjiga proroka Hošee*, Zagreb, 2006., 24–26.; A. REBIĆ, *Prorok i njegova preljubnica (Hoš 1 – 4)*, Zagreb 2005., 32–36.

bračnoga odnosa Hošea spoznaje i tumači Božji odnos sa svojim narodom.³⁸ Njegov život postaje najautentičniji proglas Božje riječi i najučinkovitije komunikacijsko sredstvo.

Slikovito govoreći, Hošei bračni život postaje pozornica Božje objave na kojoj je i njegovoj djeci povjerena vrlo važna uloga. Simbolična imena upućuju na tragičnu povijest Izraela prožetu grijehom i nevjerom: *Jizr'e'l* – ‘Bog koji sije, oplođuje’³⁹, *lō' ruhāmāh* – ‘Nemila’, ‘Ona prema kojoj nema više samilosti’, ‘Bez smilovanja’⁴⁰, *lō' ammi* – ‘Ne-narod-moj’.⁴¹ Svojim imenima Hošaina djeca postaju nositelji poruke propasti, »hodajući navještaji suda«. ⁴² Svakodnevno slušajući i izgovarajući njihova imena, narod i sam ponavlja navještaj nesreće u »skraćenom obliku«. Djeca ne simboliziraju samo Izrael koji je postao nevjeran Bogu i prorok nije samo Božji glasnogovornik. Božja riječ duboko prožima i oblikuje čovjekov život, tako da on na ljudski način sudjeluje na Božjoj povijesti.⁴³

Heošein brak s Gomerom, prožet strašću i patnjom, ljubavlju i nevjerom, postaje živa Božja poruka. Iskusišvi težinu Božje zapovijedi u svom životu, Hošea – čovjek dubokih i iskrenih osjećaja – posreduje Božju riječ na životan i uvjerljiv način. Brak s Gomerom, u kojem je na dramatičan način iskusio ljubav i bol, nježnost i ljubomoru, tajne i laži, pripadnost i nevjeru, osvetu i kajanje, postao je mjesto dijaloga i objave Boga ljubavi i milosrđa koji unatoč nevjeri svojega naroda ostaje vjeran svojoj bezuvjetnoj i bezgraničnoj ljubavi i svojim neopozivim obećanjima.

Poput Hošee, i prorok Jeremija iskusio je Božju riječ do središta svoje osobe, svoje-ga života i svojega poslanja. »Jeremija ima zadaću ‘utjeloviti’ Božju riječ najprije u

³⁸ *Isto*, 65.

³⁹ Jizreel je i naziv jedne kuće izraelskih kraljeva. Prema 2 Kr 9, 15 – 10, 14 ondje je Jehu izazvao državni udar (845. god. pr. Kr.) i prigrabio sebi vlast ubivši kraljevski par i preostale članove kraljevske obitelji, viši društveni sloj i Baalove svećenike. Taj strašan pokolj osudio je i prorok Hošea u 1, 4–5. Naziv upućuje i na vrlo plodnu Jizreelsku dolinu kroz koju je prolazila glavna prometnica između Egipta i Asirije. Kao takva tvorila je klasično bojno polje, ali i vrlo povoljno područje za štovanje boga Baala. Ime Jizreel upućuje dakle s jedne strane na strašan zločin prolijevanja nečužne krvi, a s druge na Izraelovu nevjernost Jahvi i štovanje poganskoga boga Baala. Usp. E. BONS, *Knjiga proroka Hošee*, 27.

⁴⁰ Ime kćeri simbolizira Izraelov gubitak milosti i ljubavi zbog nevjernosti Bogu, štovanja idola i zločina.

⁴¹ Ime drugoga sina negira Izraelov savez s Jahvom. Izabirući Baala, narod je samoga sebe isključio iz Jahvina izabranja. Stoga više nije narod njegov, a on više nije Bog njihov. »Ne-narod-moj« negacija je klasične formule sklapanja saveza: »Ja ću biti vaš Bog, a vi ćete biti moj narod.« Usp. Lev 26, 12; Jr 7, 23; Ez 11, 20; Zah 8, 8.

⁴² W. RUDOLPH, *Hosea*, Gütersloh, 1966., 39.

⁴³ E. BONS, *Knjiga proroka Hošee*, 30.

svoje tijelo i svoj život, a onda i u povijest i život naroda.«⁴⁴ I njegov život postaje privilegirano mjesto Božje objave i Božjega dijaloga sa svojim narodom. Jeremijino poslanje nije bilo samo poslanje riječi. Naprotiv, duboko je zahvaćalo i njegov osobni život. Štoviše, njegov život postaje navještaj. U njegovu »biti« i »živjeti« Bog će govoriti svojem narodu snažnije i izazovnije od bilo koje riječi.

Jeremijin život postao je znak neizbježne katastrofe koja je imala zadesiti njegov narod. U Jr 16, 1–4 čitamo: »I dođe mi riječ Jahvina i reče: 'Ne uzimaj sebi žene; i nemaj ni sinova ni kćeri na ovome mjestu. Jer ovako govori Jahve o kćerima i sinovima koji će se roditi na ovome mjestu i o majkama koje će ih rađati i o očevima koji će ih imati u ovoj zemlji: Oni će umrijeti smrću prebolnom, nitko ih neće oplakivati, niti će ih sahraniti. Pretvorit će se u gnoj za oranice, izginut će od mača i gladi, a njihova će trupla biti hrana pticama nebeskim i zvijerima zemaljskim.'«⁴⁵

U kontekstu Jeremijina vremena, kao i u mentalitetu i kulturi izraelskoga naroda, celibat je bio nepojmljiv te se na njega gledalo kao na nešto neprirodno jer na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih (usp. Post 1, 27). Prema tomu živjeti u celibatu značilo je, na neki način, umanjiti i ne živjeti u potpunosti i punini Božju sliku. Život u samoći nije bio njegov slobodan izbor niti je kao takav imao pozitivno značenje radi kraljevstva nebeskoga, kao što je bio život Isusa iz Nazareta. Štoviše, bio je znak i navještaj Božjega suda, svjedočanstvo Boga koji se objavljuje kao Bog šutnje, a ne riječi; Bog samoće, a ne punine; Bog osude, a ne ljubavi i milosrđa. Paradoksalno, Jeremijin život postao je znak smrti koji je njegove sunarodnjake pozivao na suočavanje s najvećim čovjekovim pitanjem i problemom: sa smrću. Nemati potomstvo, prema židovskom poimanju, značilo je biti od Boga proklet, osuđen na smrt i zaborav, jer otac i majka nisu mogli nastaviti živjeti u životu svoje djece. U konačnici, nije li čovjekova želja za potomstvom pokušaj pobjede života nad smrću?

Jeremijina samoća nije bila vezana samo za obitelj, ženu i djecu koje po Božjoj zapovijedi nije imao iako ih je toliko želio. U nacionalnim, religioznim i političkim institucijama, koje ne prihvaćaju osobe koje riječju i djelom bude sumnje i pozivaju na svjesnost, ni za Jeremiju nije bilo mjesta. Na vrlo dramatičan i bolan način Jeremija živi samoću posljednjih i najmanjih koji nemoćni stoje pred moćnicima ovoga svijeta. Međutim njegova veličina nalazi se upravo u prihvaćanju i življenju samoće koja je bila znak solidarnosti s nevjernim narodom i mjesto Božje prisutnosti. Jeremija je bio prorok koji je svojim načinom života ljude svojega vremena »provocirao«, u njima pobuđivao pitanja o smislu života i smrti te ih poticao na

⁴⁴ B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, 224.

⁴⁵ Slijedimo interpretaciju M. GRILLI, *Il Pathos della Parola*, 118–119.

promišljanje o lažnim sigurnostima i vrijednostima. Utjelovljujući Božju riječ u osobnom životu, u vlastitoj samoći, patnji i boli, Jeremija poziva narod na dijalog s Bogom, povratak savezu i obnovu vjernosti. Paradoksalno, Jeremijin slomljen i izranjen život postaje snažno sredstvo Božjega dijaloga sa svojim narodom.

3. Bog govori šutnjom

3.1. ŠUTNJA KAO POSLJEDICA ČOVJEKOVA GRIJEHA

U *Svetome pismu* susrećemo još jedan specifičan obzor komunikacije kojemu želimo posvetiti posebnu pozornost. Riječ je o odsutnosti Božje riječi. Božja šutnja u *Bibliji* često je uzrokovana čovjekovim grijehom. Bog šuti jer mu čovjek ne dopušta govoriti. U povijesti Izraela proroci su nerijetko upozoravali na grijeh kao uzrok Božje šutnje i odsutnosti. Tako na primjer prorok Mihej za vrijeme asirske ugroze prekora odgovorne u narodu: »Čujte sada, glavari kuće Jakovljeve, suci doma Izraelova! Nije li na vama da znate što je pravo? Ali vi mrzite dobro, a ljubite zlo! Vi ljudima derete kožu s tijela i meso s kosti njihovih. Oni proždiru tijelo moga naroda i deru mu kožu, lome kosti. Oni ih komadaju kao u loncu, kao meso u punom kotlu! Zato, oni će Jahvu zazivati, a on im neće odgovoriti. Sakrit će, u ono vrijeme, lice od njih zbog zločina koje su počinili.« (Mih 3, 1–4)⁴⁶

Odgovorni u narodu traže Boga vjerujući da će ga naći. Ali zbog zlodjela, koja su počinili u odnosu prema povjerenom im narodu, Bog šuti. Onaj koji govori i koji je svojom riječju stvorio svijet i čovjeka ostaje nijem pred čovjekovim zlodjelima i traženjima idola koji »usta imaju, a ne govore, oči imaju, a ne vide. Uši imaju, a ne čuju, nosnice, a ne mirišu.« (Ps 115, 5–6) U tom slučaju riječ je o Božjoj šutnji kao posljedici čovjekova grijeha koji Boga ušutkuje i stavlja po strani, pridajući posljednju riječ čovjeku, a ne Bogu. No u *Svetome pismu* i Bog ponekad svojevoljno i slobodno izabire šutnju.

3.2. ŠUTNJA KAO ODGOJNO SREDSTVO

U *Bibliji* Bog komunicira s čovjekom i svojom šutnjom. Predivan primjer nalazimo u 1 Kr 19, 1–18.⁴⁷ Ilija, neustrašivi branitelj tradicije i vjere u Boga otaca, nakon pobjede na brdu Karmelu kreće na put. Bježeći od kraljice Izebele, koja mu prijeti smrću zbog pogubljenja Baalovih proroka, odlazi prema Beer Šebi, gradiću na krajnjem jugu Judeje, na rubu pustinje. Riječ je više o iskustvenom nego o zemljopisnom putovanju. Nije dovoljno reći da Ilija kreće na put spašavajući vlastiti život.

⁴⁶ Sličan uzrok nalazimo i u Iz 64, 1,9–12; Am 8, 11–12.

⁴⁷ Slijedimo analizu 1 Kr 19, 1–18 objavljenu u: S. FUŽINATO, »Što ćeš ti ovdje, Ilija?« Na putu otkrivanja svojega i Božjega lica (1 Kr 19, 1–18), u: *Biblija danas* XVIII (2020.)3, 13–17.

Ilija kreće na put tražeći Boga koji će mu iznova govoriti i koji će ga ohrabriti u ispunjenju povjerena mu poslanja.⁴⁸ Naime u Beer Šebi Abraham je zazvao ime Jahvino (usp. Post 21, 33). Ondje se Jahve ukazao Izaku (usp. Post 26, 24) i ondje je govorio Jakovu u noćnom viđenju (usp. Post 46, 1–4). Beer Šeba je dakle mjesto boravka patrijarha i svetišta gdje su oci Abraham, Izak i Jakov zazivali ime Gospodnje i gdje im je Bog govorio (usp. Post 4, 1–5; Am 5, 5; 8, 14).

U pustinji, u koju je otišao kako bi spasio svoj život iako pustinja nije najprikladnije mjesto za spašavanje života, Ilija se susreće s odsutnošću i šutnjom svoga Boga. Šutnja s kojom su se na brdu Karmelu susreli Baalovi svećenici za Iliju je bila nedvojbena znak nenazočnosti boga Baala. Ilija je tada ironično savjetovao Baalove svećenike: »Glasnije vičite, jer on je bog: zauzet je, ili ima posla, ili je na putu; možda spava, pa ga treba probuditi!« (1 Kr 18, 27) A sada se sam suočava sa šutnjom svoga Boga. Ilija proživljava duboku egzistencijalnu krizu. Suočavajući se s istinom o samome sebi, vapaj koji upućuje »odsutnom« i »šutljivom« Bogu možemo čitati i u drukčijem svjetlu. Moleći Gospodina da uzme dušu njegovu, Ilija, koji je vjerovao da je bolji od otaca svojih, želi postići suprotno. Ilijine riječi: »Već mi je svega dosta, Jahve! Uzmi dušu moju, jer nisam bolji od otaca svojih« (1 Kr 19, 4), vjerojatno znače: »Pogledaj me, odgovori mi, daj mi znak tvoga odobrenja i tvoje prisutnosti.«⁴⁹

Okrjepljen kruhom i vodom, Ilija putuje četrdeset dana i četrdeset noći do brda Horeba, brda riječi na kojemu je Bog pozvao Mojsija imenom objavljujući mu svoje sveto ime (usp. Izl 3, 4). Bog kojega Ilija poznaje Bog je riječi koja ubija, nemilosrdni ratnik, najmoćniji kralj, Bog nad vojskama. Nakon noći provedene u špilji Bog ga upita: »Što ćeš ti ovdje, Ilija?« (1 Kr 19, 9) pozivajući ga na susret s istinom o samome sebi i o Bogu. U odgovoru: »Revnovao sam gorljivo za Jahvu, Boga nad vojskama, jer su sinovi Izraelovi napustili tvoj Savez, srušili tvoje žrtvenike i pobili mačem tvoje proroke. Ostao sam sâm, a oni traže da i meni uzmu život« (1 Kr 19, 10), zrcali se Ilijina slika o samome sebi i o svojem poslanju te slika o Bogu otaca kojemu je vjerno služio. Bog kojega Ilija traži Bog je izlaska koji se osvećuje svojim nevjernim sinovima neumoljivom riječju: »Dok je mirna tišina svime vladala i noć brzim tijekom stigla do sredine puta svog, jurnula je tvoja svemoguća riječ s nebesa, s kraljevskih prijestolja, kao žestok ratnik u sredinu zemlje, propasti predane. Kao oštar mač nosila je tvoju neopozivu zapovijed. Zaustavi se i sve ispuni smrću: doticala se neba, stajala na zemlji.« (Mudr 18, 14–16)

⁴⁸ Usp. M. GRILLI, »Tu parli anche quando taci«. Il silenzio di Dio nella Bibbia, u: B. ANIELLO, D. KOWALCZYK (ur.), *Silenzio, polifonia di Dio. Atti del convegno (Pontificia Università Gregoriana, Roma-Civita di Bagnoregio 7-9 marzo 2019)*, Roma, 2020., 31–30., ovdje 33.

⁴⁹ M. GRILLI, *Il volto: epifania e mistero*, 85.

No umjesto u snažnoj riječi Bog mu progovara u tihoj šutnji: »Glas mu reče: 'Izidi i stani u gori pred Jahvom. Evo Jahve upravo prolazi.' Pred Jahvom je bio silan vihor, tako snažan da je drobio brda i lomio hridi, ali Jahve nije bio u olujnom vihoru; poslije olujnog vihora bio je potres, ali Jahve nije bio u potresu; a poslije potresa bio je oganj, ali Jahve nije bio u ognju; poslije ognja šapat laganog i blagog lahora.« Posluššan Božjoj riječi, Ilija izlazi iz špilje. Zanimljiva je uporaba glagola *jašah* – 'izići' (1 Kr 19, 11.13) koji osim Ilijina fizičkoga izlaska iz špilje upućuje i na izlazak izraelskoga naroda iz Egipta. Bog poziva Iliju na izlazak iz ropstva vlastitih slika o samome sebi i o Bogu, uvijek istih slika, bez otvorenosti novosti, iznenađenjima, promjeni.⁵⁰ U tom smislu Ilija se treba iznova roditi, novo rođenje uključuje drukčiji pogled i poimanje stvarnosti, života i poslanja.

Pred Jahvom je bio silan vihor, potres i oganj, ali Jahve nije bio u njima, nego u glasu nježne tišine. Hebrejski izraz *qol demamah daqqah* – 'glas tihe šutnje' teško je prevesti. *Septuaginta* i *Vulgata* prevele su ga »blagi lahor« možda kako bi se izbjegla prividna kontradikcija između *glasa* i *šutnje*.⁵¹ Ali tekst ne govori o »lahoru«, nego o »glasu lagane, suptilne, blage, tihe šutnje«. Stoga bi se doslovno mogao prevesti kao »šutljivi i delikatni glas« ili »zvuk odzvanjajuće šutnje«. ⁵² Smisao izraza ne bi trebao biti dalek od onoga koji njemački mistik Conrad Immendorfer izražava sljedećim riječima: »Jest, i nitko ne zna što. Ovdje je, ondje je, dalek je, bliz je, dubok je, visok je! Ali ne! Lagao sam: ne, nije ni ovo, nije ni ono.«⁵³ Slabost i nježnost Božje riječi pobjeđuje Ilijinu samouvjerenost. Bog Horeba kojega sada susreće nije više Bog Karmela kojega je poznao i za kojega je gorljivo revnovao. Prepoznajući i slušajući Boga u glasu nježne tišine, Ilija treba dovesti u pitanje svoju sliku o Bogu, utemeljenu na tradiciji i na osobnom iskustvu. »Istinski odnos s Bogom ne hrani se riječima. Rizik riječi nije šutnja, nego banalnost, logocentrizam koji ne traži ništa drugo osim samoga sebe. Ilija treba naučiti da Bog prije svega ne biva rečen, nego tražen, jer se njegovo Ime ne može izgovoriti i jer riječ ima smisla kada proizlazi iz radikalnosti iskustva. Ilija dakle treba trpjeti odsutnost objavljenog Boga čiji je glas poznao, kako bi naučio prepoznavati neobjavljenog Boga koji se skriva i objavljuje u *Glasi blage Tišine*. Bog koji se objavio Ocima snažnom riječju od koje je zadrhtao Sinaj sada se prikazuje kao *qol demamah daqqah*.«⁵⁴

Strah od smrti, koji je duboko prožimao njegovu egzistenciju, u stvarnosti je bio strah od samoće koja je proizlazila iz činjenice da je jedini preostali Jahvin prorok.

⁵⁰ S. FUŽINATO, »Što ćeš ti ovdje, Ilija?«, 16.

⁵¹ M. GRILLI, »Tu parli anche quando taci«. Il silenzio di Dio nella Bibbia, 34.

⁵² Usp. J. MUŽIĆ, *Ilija gromovnik. Prorok posljednjih vremena*, Zagreb, 2017., 189.

⁵³ Citat preuzet iz: M. GRILLI, »Tu parli anche quando taci«. Il silenzio di Dio nella Bibbia, 34.

⁵⁴ M. GRILLI, »Tu parli anche quando taci«. Il silenzio di Dio nella Bibbia, 35.

Njegova smrt bila bi kraj Božjega dijaloga sa svojim narodom. Paradoksalno, Božji odgovor na Ilijinu samoću i strah jest šutnja koja u tom slučaju nema negativno značenje. Naprotiv, riječ je o šutnji kao pedagoškom sredstvu. Misleći da su riječi i djela najvažnija odgojna sredstva, premalo razmišljamo o pedagogiji šutnje iako je ona sastavni dio čovjekova psihofizičkoga i duhovnoga razvoja i sazrijevanja. Naime iz osobnoga iskustva znamo da majke i očevi odgajaju svoju djecu riječju, ali i šutnjom koja je u nekim situacijama snažnija i učinkovitija od riječi. Šutnja i odsutnost Boga s kojima se Ilija susreće na dramatičan i egzistencijalan način snažno su pedagoško sredstvo. »Jahve ne djeluje u nekim naoko veličanstvenim događajima, nego ga se može sresti u glasu tihe šutnje koja također govori. Štoviše, tu dolazi do izražaja da je Bog šutnje koja govori i govor koji šuti, i u toj paradoksalnoj određenosti moguće je tražiti ga i sretati, i u prirodi i u povijesno-političkoj zbilji. Jahvino spasiteljsko djelovanje je tiho a dugoročno, neprimjetno a ipak ustrajno.«⁵⁵

U glasu nježne tišine Ilija spoznaje vlastito lice koje je preduvjet za primanje novoga poslanja. Ilija nastavlja svoje životno putovanje ispunjavajući novo poslanje, ali u svijesti da čovjek ne živi samo zahvaljujući Riječi Božjoj, nego i u spasenjskoj snazi njegove tišine. Osluškiivati tišinu znači slušati Boga. Božja šutnja oslobađa čovjeka od maski, pomaže mu u spoznaji svoje slabosti i ranjivosti, čisti ga i preobražava, izbjegavajući veliko iskušenje koje uvijek vreba: živjeti s obrambenim mehanizmima.⁵⁶ Jedino u tihoj samoći i samozatajnoj tišini spoznaje samoga sebe čovjek će naučiti izgovarati autentične riječi, a Božju šutnju doživjet će kao privilegirano mjesto susreta i učinkovito odgojno sredstvo.

3.3. ŠUTNJA KAO OBJAVA LJUBAVI

U Isusovoj smrti na križu, prema Markovu evanđelju (15, 33–39), otkrivamo još jednu vrlo važnu dimenziju Božje šutnje. Osim šutnje kao posljedice čovjekovih grijeha i kao odgojnoga sredstva u *Svetome pismu* šutnja je i objava ljubavi Boga koji se solidarizira s krikom očajnih koje nijedna riječ ne može i ne će nikada moći utješiti. U usporedbi s drugim evanđelistima uočavamo posebnosti Markova opisa Isusove smrti u kojoj se zrcali misterij Boga koji ljubi čovjeka i svojom šutnjom i u svojoj šutnji.

Marko govori o tami koja je nastala po svoj zemlji od šeste do devete ure i o Isusu koji u tami povika iza glasa: »Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?« (Mk 15, 34) U Isusovoj smrti na križu Marko prikazuje misterioznoga Boga koji je želio boraviti u tamnom oblaku (usp. 1 Kr 8, 12 i 2 Ljet 6, 1) i u tišini. Isus je apsolutno sam:

---

⁵⁵ B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, 50.

⁵⁶ Usp. M. GRILLI, »Tu parli anche quando taci«. Il silenzio di Dio nella Bibbia, 35.

učenici su ga ostavili (usp. Mk 11, 50), moćnici ovoga svijeta osudili (Mk 15, 1), a čini se da ga je i sam Otac napustio jer ne odgovara na njegov vapaj.⁵⁷ Isusovu smrt Marko prikazuje u tami i osudi kao ispunjenje starozavjetnih proročkih navještaja: »Toga ću dana – riječ je Jahve Gospoda – učiniti da sunce zapadne u podne, i pomračit ću zemlju u po bijela dana« (Am 8, 9), i: »Sunce će se prometnut' u tminu a mjesec u krv, prije nego svane Jahvin dan, velik i strašan« (Jl 3, 4).⁵⁸ No ona se ponajprije događa u Božjoj šutnji.

Ali evo paradoksa! Upravo u trenutku potpune šutnje u kojoj ni Otac ne odgovara na sinovljev vapaj jedan glas – ne glas učenika koji su pobjegli ni glas žena koje su ga slijedile promatrajući izdaleka, nego glas satnika koji stajaše njemu nasuprot vidjevši da tako izdahnu – reče: »Zaista, ovaj čovjek bijaše Sin Božji!« (Mk 15, 39) Trenutak Božje šutnje preobražava se u trenutak objave Božje ljubavi. U napuštenosti i šutnji Isus, poput izraelskoga naroda, spoznaje Očevu misterioznu prisutnost. Iskustvo odsutnosti omogućuje autentičan čin povjerenja i predanja. Isusov vapaj na križu vapaj je očajnoga i napuštenoga čovjeka pred Božjom šutnjom. Ali čovjek Isus, i u njemu svaki čovjek, u toj šutnji spoznaje Božji spasenjski naum ljubavi. Dan velike šutnje dan je traženja, susreta i ljubavi. U Isusovoj smrti na križu u potpunoj tami, samoći i tišini satnik prepoznaje Božju nazočnost. To znači da Bog u svojoj bezuvjetnoj i bezgraničnoj ljubavi silazi u tamu čovjekove samoće i ostavljenosti i da se prigiba do najdublje čovjekova poraza, objavljujući mu da i tmine i napuštenost ulaze u Božji spasenjski naum ljubavi te da u njemu sve ima svoj smisao.⁵⁹

U Isusovoj smrti na križu Božja šutnja jest Božji odgovor ljubavi na čovjekovu bol, patnju, ostavljenost, samoću... U tom odgovoru čovjek otkriva Božju nazočnost i spoznaje da trpljenje unatoč prividnoj ostavljenosti može postati mjesto susreta s Bogom koji se solidarizira s njegovom šutnjom preobražavajući krik boli u životni uzdah porodilje, a ne u mučni izdah umirućega.⁶⁰ Riječ je o snazi ljubavi koja jedina ima snagu preobraziti smrt u život i u kojoj i šutnja zadobiva potpuno novi i drukčiji smisao. Onaj o kojem Dietrich Bonhoeffer piše u svojim spisima: »[...] u Isusu

⁵⁷ Tradicionalna egzegeza Isusov vapaj interpretira kao predanje u Očeve ruke s obzirom na to da je Ps 22 molitva pouzdanja u Boga. No, prema mišljenju Massima Grillija, takvo tumačenje nije uvjerljivo s obzirom na činjenicu da evanđelist Luka na primjer prikazuje Isusovo povjerenje u Oca citirajući Ps 31, 6: »Oče, u ruke tvoje predajem duh svoj!« Osim toga u Markovu i Lukinu izvješću Isus se obraća Ocu općenitijim zazivom: »Bože moj«, a ne prisnijim »Oče«. M. GRILLI, »Paradosso« e »mistero«. *Il Vangelo di Marco*, Bologna, 2012., 101.

⁵⁸ M. GRILLI, »Paradosso« e »mistero«, 100.

⁵⁹ M. GRILLI, *Il rantolo di un morente o le doglie di una partoriente? La morte di Gesù nella tradizione sinottica e in Giovanni*, u: S. ZENI, C. CURZEL, *La speranza della croce*, Bologna, 2017., 55–71., ovdje 57.

⁶⁰ Usp. M. GRILLI, »Tu parli anche quando taci«. *Il silenzio di Dio nella Bibbia*, 37.

iz Nazareta, objavitelj Bog [...] želi biti ondje, gdje čovjek više nije ništa [...] Gdje je Isus, ondje je ljubav Božja. [...] Smrt Isusa raspetoga poput razbojnika pokazuje da božanska ljubav pronalazi put sve do smrti jednoga razbojnika. I ako Isus umire na križu vapijući: 'Bože moj, zašto si me ostavio?' (Mk 15, 34), to znači da vječna volja ljubavi Božje ne napušta čovjeka ni ondje gdje on očajava zbog Božje napuštenosti (i šutnje, *ndr*).⁶¹

Zaključak

Svjesni da Božju riječ ne možemo obuhvatiti, ljudskim razumom nikada u potpunosti dokučiti niti ljudskim riječima definirati ljepotu i bogatstvo njezina djelovanja, vjerujemo da će ovo vrlo ograničeno istraživanje biblijskih obzora komunikacije potaknuti čitatelje na osobni put traženja novih obzora te da će u osobnom susretu s Bogom prepoznati i iskusiti stvarateljsku i otkupiteljsku snagu njegove Riječi.

U tom međusobnom traženju i susretu ohrabruje nas nedvojbena činjenica da Bog unatoč čovjekovoj nevjeri i ravnodušnosti, mlakosti i površnosti, krhkosti i ograničenosti ostaje vjeran svojim obećanjima te da uvijek iznova pronalazi način kako doći do čovjekova srca, shvaćena u biblijskom smislu, progovarajući mu ponekad riječju, ponekad gestom, ponekad patnjom, ponekad šutnjom... U različitim biblijskim načinima verbalne i neverbalne komunikacije zrcali se Ljubav koja nikada i ni pod koju cijenu ne odustaje od čovjeka. Pa i onda kada šuti, Božja riječ ispunjava svoje spasenjsko poslanje: »Kao što daždi i sniježi s neba bez prestanka dok se zemlja ne natopi, oplodi i ozeleni da bi dala sjeme sijaču i kruha za jelo, tako se riječ koja iz mojih usta izlazi ne vraća k meni bez ploda, nego čini ono što sam htio i obistinjuje ono zbog čega je poslao.« (Iz 55, 10–11)

---

⁶¹ D. BONHOEFFER, *Gli scritti (1928–1944)*, Brescia, 1979., 44–45.

BIBLICAL HORIZONS OF COMMUNICATION

Silvana FUŽINATO*

Summary: *Although the binomial »Bible and communication« is very complex, in this paper, we will present some of, in our opinion, the most significant biblical horizons of communication. Word makes the first horizon. Like the human word, God's word is also information, invitation, revelation and fellowship. God also communicates with signs. The world created by the power of God's creative word is one of the privileged places of dialogue between man and God. A special communication mediator is also a prophet – a man of words. In this communication horizon, the word also played a leading role, as did various prophetic signs, among which the prophet's life has a special place. In Scripture, God, paradoxically, also speaks through silence. Sometimes, it is a consequence of man's sins; sometimes, it is God's powerful pedagogical tool; and in Jesus' death on the cross, according to Mk 15, 33-39, it is a revelation of love that transforms the cry of pain, not into the painful exhalation of the dying, but into the sigh of life of the woman giving birth.*

Keywords: *Scripture; communication; word; sign; prophet; silence.*

---

* Assoc. Prof. Silvana Fužinato, Ph.D., Catholic Faculty of Theology in Đakovo, J. J. Strossmayer University of Osijek, Petra Preradovića 17, P. O. box 54, 31400 Đakovo, Croatia, fuzinatosilvana@gmail.com